

II.

ANGOLORSZÁGI LEVÉL.

BELFAST, 1887. dec. 1.

(A dévai unitárius leányekklézsia megnyitása alkalmából. Andrae M. műve Servétről. A brit és külf. unitárius társulat és népszerű isteni tiszteletek. Egyházi irodalom. Spurgeon kilépése a baptista Unióból.)

Kevés dolog szerzett nekem nagyobb örömet, mint az a hír, hogy a dévai filia ekklésia megnyitott. Az *solatiuma* Dávid Ferencz szellemének, a mi a lelkiismeret és szólásszabadság minden igaz barátjában csak örömet kell hogy keltsen. A mikor olvastam ez ujdonságot, elővettem a szép fekvésű s történelmi nevezetességű vár fényképét s lelkesen az ezelőtt nyolcz évvel ott töltött perczek emlékei vonultak át. Mintegy magam előtt láttam a nagyszerű helyet s képzeletem gyönyörködve szállott annak szebbnél-szebb pontjaira. És hogyha nem lett volna is egyéb, mi emlékező tehetségre hason, ott volt a hosszú fenyő pipaszár szobám egyik szögletében elhelyezve, mely kétségtelenül mutatta nekem, hogy én valóban voltam Déván és ott barátokra, rokonlelkekre találtam. Az én kitünő házi gazdám, K. Sándor József ur bizonyára most érezni fogja jutalmát az ő igaz buzgóságának, amaz oltár felállításában, mely a tiszta vallás hirdetésére van szentelve, ama vallására, mely eme nagy igazságot prédikálja a világnak: „Egy az Isten!” Vajha Genf is követné az önök nemes példáját s egy napon unitárius egyházat alapítna a Champel-i halmon, a hol Servét, mint Ilyés, tüzes szekéren emelkedett égbe, visszahagyva az igazság köpenyét, hogy azt bátor követői felvegyék.

Servétről szólva meg kell említenem, hogy az ő pályájáról egy új és igen érdekes tanulmány jelent meg történelmi regény alakjában írva. E könyv Berlinben adatott ki Wiegandt és Griebert által Szerzője: Andrae M. Stettinből. Czime: „Ein martyreum in Genf.“ De az nemcsak utolsó napjait tárgyalja a jeles spanyolnak, hanem az ő dramaticus életének minden főbb mozzanatát, élénk és hű vonásokkal rajzolva azokat a főbb személyiségeket is, kikkel ő érintkezésbe jött. Azt lehet mondani, hogy ez népszerű nyelven való előadása amaz eredményeknek, melyeket a magdeburgi lelkész Tollin Henrik szorgalmas vizsgálódásainak köszönhetünk. Nem mondom, hogy minden részletét aláírom Andrae művének, de nekem úgy tetszik, hogy Andrae könyve teljesen érdemes arra, hogy minden nyelvre lefordíttassék, melyet az unitáriusok beszélnek.

Ezelőtt néhány héttel Londonban lévén, jelen voltam egy isteni tiszteleten, a mi új templomunkban: „Essex Church“-ben, hol a szolgálatot Carey Walters V. teljesítette. Ez „Mindenszentek“ napján volt. Walters ur ez alkalmat arra használta, hogy megemlékezzék minden idők jó keresztényeiről. Neki nagy hajlama van a nap-tár veresbetűs napjainak megtartására. S a milyen értelemben ő szólott ez ünnepről, nem is lehet kifogásolni. Walters ur, ki most jött e gyülekezetbe, a legjobb kilátások közt kezdette meg munkáját és lelkesedéssel folytatja.

A „Brit és Külföldi Unitárius Társulat“ őszi gyűlésén, mely Sheffield-ben tartatott meg, az elnök Rawson Harry kitűnő védbeszédet mondott az unitarismus, mint oly vallási álláspont mellett, mely a legfontosabb vallási igazságok határozott vallása és a mely a szabadság és előhaladás igényeit teljesen elismeri. Mi nem állítjuk, — mondotta — hogy csalhatatlanok vagyunk, de azt tudjuk, hogy nekünk is van valami mondani valónk és azt akarjuk, hogy meghallgattassunk. A Sheffieldiek erősféjű népség. A késcsinálás és aczélmunka élesítőleg hat az ő értelmükre. S szeretik a nyílt beszédet és tiszta nézeteket. Az unitáriusoknak e városban nagy, virágzó és értelmes gyülekezetük van. A társulatot a legszivesebben fogadták.

A társulat jelenleg egy tervvel foglalkozik, hogy a nép számára rendes isteni tiszteleteket tartasson a nagyobb városok köztermeiben. A tapasztalat megmutatta, hogy némely helyen az ily isteni tiszteletek sikeresek voltak, a mennyiben azokra nagy közönség gyűlt, s a mi hitelveink terjesztettek. Most az az óhaj nyilvánul, hogy e munkát folytatni kell és pedig minél nagyobb kiterjedésben a végett, hogy a mi nézeteinket a köznép megismerje. Angliában különösen nagy méző kínálkozik e missiora. Irországbán mindenki tartozik valamely egyházhoz. De Angliában a népességnek egy nagy része tényleg nem tagja egy egyháznak sem s főleg azért, mert a régi hitformák elidegenítették a vallástól. Nekünk kötelességünk az ilyeneket megismertetni Jézus valódi evangéliumával, az egyszerű, tiszta kereszténységgel, kötelességünk őket odavezetni, hogy örvendjenek az egyetemes Atya szeretetében.

Dr. Martineau-nak az egyházak helyesebb szervezéséről irt levele nagy figyelmet keltett. Ő a mily éles észszel kezeli az értelmi problémákat, éppen annyira otthon van a gyakorlati kérdésekben is. S már maga az a körülmény is, hogy ő a nyolczvanas években jár s egy hosszú élet tapasztalata alapján beszél, nagy súlyt kölcsönöz az ő nyilatkozatainak. Ő úgy látja, hogy a mi egyházaink szervezete

igen tág, minden szorosabb kapcsolatot nélkülöz, és azt óhajtja, hogy a nagyobb egyházközösségek egy szövetségbe egyesüljenek, hogy a gyengébbeket támogathassák.

De az ő levelében van egy pont, a melyre nézve sokan nem egyezünk vele; és ez az, hogy ő az unitárius nevet az egyházi egyesülés symbolumául nem akarja elfogadni, attól tartva, hogy az a szabadságot korlátozná. A közelebbi három éves Conferentián tavasszal részletesen szándékszik nézeteit kifejteni, majd meglátjuk, minő tervet és módot ajánl erőink consolidálására.

Hírlapirodalmunk virágzik, s főleg a régebb alapított lapok; de a „Christian Reformer“ helyébe egy új negyedéves magazin lépik, feltéve, hogy elég aláíró jelentkezik. A Truthseeker e félig népies lap ez év végével meg fog szünni. Anglia és Irország közt van egy szép kicsi sziget, a Man szigete. Fővárosában, Douglas-ban, a mi paptársunk, Birks havi folyóiratot indított e találó czimmel: „Pioneer“. Három heti lapunk közül legrégebb az Inquirer, mely 1840-ben alapítottott. Ez az év végén más szerkesztő kezébe megy át. Ha jól emlékszem, tiszt. Marshall L. Tamás már 34 év óta szerkeszti e lapot, s most elismeréstől kísérve vonul megérdemelt nyugalmába. Az új szerkesztő, azt mondják Tarrant G. W. lelkész lesz, a London külvárosi wandsworthi gyülekezet ifjú papja.

Londonban létem alatt szerencsém volt találkozni Spears Roberttel, ki éppen most érkezett haza Amerikából friss erőben, jó egészségben, a mire neki szüksége is van, hogy oly erélyesen működhessék ezután is minden jó vállalatban, mint eddig működött. Spears ur elbeszélte nekem, hogy ő Baltimoreban prédikált abban a templomban, a hol Channing először vallotta magát nyilvánosan unitáriusnak. Ő volt Emerson sirjánál is s meglátogatta Emerson leányát, kinek társaságát igen kedvesnek találta. Emerson — a mint leánya beszélt Spears urnak — utóbbi éveiben mindig megjelent az unitárius istentiszteleten Concordban, a mikor csak kimehetett s az urvacsoráról meg éppen nem maradt el, ámbár abban részt nem vett.

Irországi egyházainkról most nem sok újat írhatok. De azt megemlítem, hogy mi jelenleg egy árvaház felállításában fáradozunk a hozánk tartozó árvák számára. A szervezet kérdése nem okoz nekünk gondot, mert mi Irországban megtartottuk a presbyteri egyházi kormányrendszert s azt okunk is van megbecsülni. A mi hiveink, összehasonlítva más felekezetekéivel, jól állanak összetartozás tekintetében. Itt közelebről néhány orthodox egyházban épp a szer-

vezet hiánya miatt nagy botrányok voltak. Isten megőrzött ilyenektől minket és bizunk, hogy ezután is megőriz.

Nagy-Britania egyházi világában a nagy napi esemény Spurgeonnek, a híres egyh. szónoknak a baptista egyházak egyesületétől való elválása. Kilépett az egyesületből azért, mert ő úgy látja, hogy a nonconformista egyházakat heterodoxia hatja át. Nem tartózkodik kimondani, hogy irányuk egyenesen az unitarismus felé tart. A kiket ezzel vádol, tagadják, hogy úgy volna, de Spurgeon nem tudták erről meggyőzni. S így ő a kilépésre határozta magát. Spurgeon mindig bátor, becsületes, egyenes és nyílt ember volt és az ő kihívása felekezetebeliivel szemben nem maradhat fontos eredmények nélkül. A baptisták unioja nála nélkül szabadabb lesz; és az őéles támadásai csak siettetni fogják az új eszmék terjedését és elfogadását. Az angol nonconformisták közt már sokan vannak, a kik a régi hittől észrevétlenül eltávoztak. Spurgeon nekik tükröt tart fel, hogy lássák, hogy mik ők valóban. Mint a régi keresztény-világ, mely „miratus est se esse Arianum“, az újkori egyházak is meg vannak lepelve a kép által, a mely felé tényleg törekednek. Nem köszönik meg Spurgeonnek a buzgóságát, hogy őket ily tények tudatára ébreszte. De most már szembe kell nézni a helyzettel. Spurgeon a fátylat letépvé, azt mondja, hogy orthodoxyájuk csak ürügy. Nekik komolyan fontolóra kell most venni a dolgot és választani a régi és új között. Az óra ütött. A két vélemény közötti megállás ideje lejárt. A vélemény hallgatag revolúcióját most nyílt állásváltatásnak kell követni. Az igazság ügye nyerni fog; és a meg nem vesztegetett kereszténység melletti eddig egyedül való tanubizonyosságunkat most azok fogják megerősíteni, a kik eddig kevélykedve jártak el mellettünk.

GORDON SÁNDOR.

KISS MIHÁLY, ÁRKOSI UNITÁRIUS ESPERES POLITIKAI FOGSÁGA.

Forradalomkori tényeit mind társalgási, mind piaczi, mind templomi szószékezési téren oly nyíltan vitte, hogy némely halgatói azt mondogatták: „Nincs is miért templomba mennünk, mert a papunk mind csak azt prédikálja: Üssed, vágjad!”

A forradalom lejár; és az árkosi oláh kántor Kiss Mihályt 15 pontba foglalt forradalmias tényekkel vádolta el háromszéki kir. biztos vargyasi Dániel Imrének; de a kinek Kiss Mihály gyermekkori kedvelt játszótársa lévén, csak egy pontot közölt a buzgó absolutistikus Kovács kapitánnyal, hogy t. i. Kiss M. az árkosi oláhoakat halálos rettentésekkel kényszerítette volna unitáriusokká s így magyarokká lenni. E vádat magunk az áttért oláhok tagadták meg a kikérdező Kovács kapitány előtt, a ki a 3 hétig fogoly Kiss Mihályt szabadon bocsátván, az oláh kántort 30-ig csapatta a hamis vádért. Hát a többi 14 pont hová lett? Dániel Imrénél maradtott örökre. K. M. valóban szerencsés volt.

Hanem a második felvonás nem éppen oly könnyű volt Kiss Mihálynak is. Mert telt-múlt az idő s a forradalmi menekültek külföldről a magyar forradalmat felújítani nem szünnévén, azt itthoni titkos biztosaik által szitogatták. Napoleon Jéromos herczeg ugyanis nagybátyját 3-ik Nápoleon császárt rábeszélte, hogy ez küldjön huszezer lőfegyvert s küldött is hajón Bukarestbe a Kuza fejedelem kezére, hogy azt magyar ifjak kézbe kapják. Ez való a Kussuth irataiból is. Háromszéki titkos biztos Várad Józsefnek kell vala azon fegyverek kézhez vételére székely ifjakot küldeni az oláh határszélre, hogy induljanak azokkal, s táboruk Budapestig csatlakozókkal nevedekve, győzelemképessé gyarapuljon. E végre Várad, zaláni Vas István és árkosi Útő Dániel forradalmi volt tiszték által, Kiss Mihályt is titkos társul meghívatta, felhasználta; sőt ennek házához is más több titkos társakat éj idején összehívott tanácskozni.

Azonban Váradnak Háromszéken és Erdővidéken mindenféle lévén titkos bizottjai, sőt Bibarczfalváról éppen fegyveresekké kiszemelt ifjai; Bibarczfalván Szabó Áronnál és Zoltánban Benkő Rafaj-nénál tartózkodása feltűnt s titkos társai is kitudódtak. Ezek befogattak, s végre ő is. Ő és az emigratio moldovai bizottjához küldözgetett postája Bartalis Ferencz, 1854. tavaszán S.-Szentgyörgyön bitófán kivégeztettek. Másik közlekedési titkos postája is, gymnasiumi tanuló Szász Lukács, velek együtt bitófára ítéltetett ugyan és oda ki is vitetett, de 20 évi fogságra megkegyelmezettett zsenge ifjusága tekintetéből.